

HÜSE LAJOS – KONYÁRINÉ MÉNESI TÜNDE

Bántalmazott férfiak az Észak-Alföldi Régióban

Magyarországon a családon belüli erőszak fogalmán többnyire a nők, illetve a gyermekek bántalmazását értjük. Miközben a fogalom definíciója és értelmezése egyaránt vitatott a feminista és a gyermekvédelmi szemlélet képviselői között, a családi rendszer egyéb bántalmazottai – idősek, férfiak – kevés figyelmet kapnak. E tanulmány a szemléleti vita felvázolása után a bántalmazott férfiak körében végzett kutatás eredményeiről számol be. Adataik alapján a szerzők amellet érvelnek, hogy nem tartható fenn az általános feltételezés, miszerint a bántalmazó nők fegyvere elsősorban a lelki, pszichikai erőszak, miközben nem jellemző rájuk a tettelegesség. Rámutatnak arra is, hogy a magukat bántalmazottnak, elnyomottnak érző férfiak igen kis valószínűséggel „ütnek vissza”, azaz nem válnak maguk is bántalmazókká, fizikai erőfölnyüket kihasználva. Leírják továbbá, hogy az esetek többségében a partnerüket bántalmazó nők anyaként hasonló sémák szerint bánnak gyermekeikkel, velük szemben is bántalmazóként lépnek fel.

A kutatás háttere¹

A bántalmazás fogalma Magyarországon ma összeolvad a családon belüli erőszak fogalmával, és többnyire a gyermekek és a nők bántalmazását értjük rajta. A családon belüli erőszak témájában átfogó társadalmi érzékenyítés zajlott az elmúlt években, amely nem kis mértékben támaszkodott a nemzetközi tapasztalatokra és adatokra. Eközben a hazai adatgyűjtés esetleges volta miatt még mindig jelentős latenciáról beszélhetünk, és „kemény” adatok helyett sejtésekkel operálunk a bántalmazások területén. A kisszámú kutatás tapasztalatai nem jelennek meg hangsúlyosan sem szakmai körökben², sem a nyilvánosság előtt, a közbeszéd-

¹ A 2007 első negyedében megvalósuló kutatást a Szociális és Munkaügyi Minisztérium támogatta.

² „Szakmai körök” alatt elsősorban nem a témával foglalkozó szociológusokat, kriminológusokat értjük, hanem az oktatás, gyermekvédelem, jogvédelem, államigazgatás, egészségügy stb. különböző színterein tevékenykedőket.

ben. Pedig több elismert szakember próbálta meg a magyar viszonyokat is bemutatni, ez azonban részben a latencia miatt, részben a probléma összetettsége miatt nagyon nehéz. A közbeszédben a tények és a kemény adatok helyett egy-egy esethez tapadva, enigmatikus alakokat szerepeltetve (pl. Símek Kitti), vagy kizárólag a „szenzációgyanús”, pl. halállal végződő eseteket számszerűsítve jelenik meg a családon belüli erőszak témája, elkerülhetetlenül bulvárosítva a diskurzust. A nem büntetőjogi kategória alá eső cselekmények csak ritkán kerülnek napvilágra. Egy-egy szervezet erősebb fellépése esetén viszont gyakran csak előítéletes reakciók, viszontvadász születnek, nem pedig megoldási kísérletek. A vádak alól nehéz kibújni, s az erőfeszítések ismét csak nem a probléma felé irányulnak, hanem valamely álláspont tisztázására, legitimálására, amely azonban nem lehet cél, csupán eszköz.

Ennek következtében az erőszak ellen fellépők többnyire csak az adott esetekben tudnak gondolkodni, azokra keresnek az adott terepen elérhetőnek tűnő megoldási lehetőségeket. Pedig a probléma ennél jóval átfozóbb cselekvést kíván. Amennyiben az erőszak az intim szférán belül történik, sok szereplőt érint: a bántalmazót, az áldozatát, és mindazokat, akik aktívan vagy passzívan segítenek *fenntartani a látszatot...* azaz a bántalmazó rendszert. Az intim szféra az, ahol amúgy is a biztonságra, kiszámíthatóságra építünk, éppen ezért szinte sokkol bennünket, ha ezeken a területen ér minket valamilyen bántalmazás, kiszámított agresszió. Mind a társadalom, mind a gyermekvédelmi- és szociális szakma még mindig tehetetlenül áll az esetek többségével szemben – holott a bántalmazás minden nap megtörténik, nőkkel, gyerekekkel, férfiakkal, idősekkel és sérültekkel egyaránt. Az eredmények – a szakemberek tájékozottságának növelése, a társadalmi érzékenyítés, a jogszabályi változások és a formálódó intézményrendszer – még nem átütöek, a falak mögött rejtőzködő erőszak még mindig tömegek egyéni és családi tragédiája.

A zavart fokozza, hogy a problémakörhöz kapcsolódó fogalmak jelentéstartalma nem tisztázott, vagy értelmezésükben hiányzik a közmegegyezés – ugyanaz a fogalom más tartalommal bír a különböző irányzatok eszköztárában –, ennek következtében a Magyarországon leginkább *családon belüli erőszakként* definiált jelenség tudományos és közéleti kezelése, tárgyalása meglehetősen kaotikus.

Különösen igaznak érezzük ezt a látéletet – magas latencia, az empiria hiánya, fogalmi zavarok és a bulvár-jellegű diskurzus jelenléte – akkor, ha a bántalmazott családtag történetesen a felnőtt férfi. A gyermek- és a női bántalmazás visszaszorítása terén jelentős lépéseket tettek az elmúlt évek során – még ha az eredmények jócskán el is maradnak az elvárhatótól. Tervek születtek, szolgáltatások alakultak ki. A szakemberek képzéseken vehettek részt, hozzájutunk szakirodalomhoz, telefonos szakmai segítséghez (pl. az Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat révén). Miközben a nők és a gyermekek segítségével foglalkozunk, háttérbe szorult a férfiakat érő bántalmazások felderítése. A kérdést, vagyis inkább magát a jelenséget szinte teljesen elfedi a média által is erősített „erőszakos férfi – kiszolgáltatott nő” séma. Kezdetben releváns adatgyűjtésre nem került sor, javarészt csupán néhány mondat utal arra, hogy létezik a bántalmazott férfi. Erről azokban a tanulmá-

nyokban olvashatunk, melyek a családon belüli erőszak szakmai szempontú értelmezésének alapköveivé váltak (pl. Morvai 1998, Tóth 1999). A teljességre törekvő munkák (Tóth 2003, Virág 2005, Ranschburg 2006), valamint a kifejezett férfikutatások (Tamási 2003, 2005) talán heves szakmai – értsd: tudományos fórumokon folyó – vitákat generálnak (pl. Bethlen 2003, Szász 2003), ám tapasztalataik alig jutnak el a szakma hétköznapi nyilvánosságához; a szociális és gyermekvédelmi szakemberekhez, a családon belüli erőszak eseteiben eljáró rendőrökhöz, pedagógusokhoz, védőnőkhöz stb. Úgy tűnik, hogy a téma magyar honosításakor – melynek során a nőjogi és a gyermekvédelmi tábor személyeskedéstől sem mentes, ellenséges hadállásokat alakított ki –, a bántalmazott férfiak menthetetlenül hátrányba kerültek.

Ebben valószínűleg maguk a férfiak is ludasak. Szocializációjuk során arra készítették őket, hogy saját szégyenükként éljék meg az erőszakot. „Vesztes helyzetként” élük át az eseményeket, és mindig magukban keresik az okokat. A társadalmi szerepeiket megalapozó sztereotípiák előrevetítik a tehetetlenséget, a kétségbeesést és a hallgatást. Mert elhiszik, elhisszük, hogy:

- egy férfinak erősnek kell lennie,
- egy férfit fizikai erőfölénye miatt nem lehet bántalmazni,
- egy férfi nem kérhet segítséget, annak mindent egyedül kell megoldania,
- egy férfi legyen büszke, egy férfi (nyíltan) nem szégyenkezhet,
- ha egy férfit bántalmaznak, már nem is férfi igazán, és így tovább...

A családon belüli erőszak felismerése, kezelése egyoldalúvá vált. Ezzel alapvetően nem az a baj, hogy nem valósul meg a családtagok közötti erőszakos magatartásformák teljes és korrekt feltárása – bár ez is elég nagy gond –, hanem az, hogy a családon belül olyan erőszakos akciók eshetnek meg – vélhetően nagy számban –, amelyek ellen érdemben senki sem emeli fel a szavát. Nem születnek sem protektív, sem korrektív intézkedések. Az általában a családon belüli erőszak kezelése, visszaszorítása területén küzdő szervezetek nem válnak érzékenyekké erre a formára. Senki sem mondja ki, hogy (itt is) baj van. Ha viszont semmi sem gátolja, ezek az erőszakos akciók a későbbiekben akadálytalanul megjelenhetnek a családok következő generációiban.

Naponta láthatjuk, tapasztalhatjuk, hogy az erőszak jelen van a társadalom minden területén. Hogy melyik a durvább, melyik a kegyetlenebb – amelyik az utcán? a munkahelyeken? az iskolákban, a családban zajlik? – nem érdemes firtatnunk. Azt viszont egyértelműen ki lehet jelenteni, hogy a családon belüli erőszak legalább egy dologban lényegesen különbözik a többitől. A család az elsődleges szocializációs színtér, és a családtagok közötti érzelmi kötődések, interakciók befolyásolják leginkább a felnövekvő gyermek viselkedését, személyiségfejlődését. Az élet minden területére hatással van az, ha a családi légkör meleg, befogadó, támogató, vagy éppen ellenkezőleg, ha a terror uralja azt. És ebből a szempontból mindegy, hogy ki a bántalmazó és ki a bántalmazott.

Éppen ezért nem lényegtelen, hogy a szakemberek, illetve a közösségek láthatják-e az erőszak természetét a maga teljességében. A tanul-

mányban ismertetett kutatást azért valósítottuk meg, hogy a bántalmazott férfiakra, az őket körülvevő családi viszonyokról első kézből nyerjünk adatokat: empirikus adatgyűjtés révén ismerhessük meg a férfiak által elszenvedett bántalmazás típusait, folyamatát.

Az elméleti keretek

A családon belüli erőszakról alkotott, töredékes képet szándékozunk kiegészíteni, miközben a *családon belüli erőszak*, mint egy bizonyos problémakört jelölő kifejezés, ellentmondásokkal terhes. Ha csupán a szavak jelentését tekintjük, akkor nemtől és kortól független eseményekre gondolhatunk, amelyben egyetlen, releváns minősítő tényező rejtőzik, éspe dig az, hogy a cselekmények elkövetőit és elszenvedőit családi kötelek kötik össze³. Többnyire ez az általánosító és egyben befogadó személet jelenik meg a hazai közbeszédben, és ez az értelmezés teszi a szociális és gyermekvédelmi szakemberek által közkedvelté a fogalmat. Ugyanakkor igen erőteljesen jelen van a családon belüli erőszak feminista értelmezése, amely elsősorban azt kifogásolja, hogy az általánosító jelentéstartalom „könnyen azt a benyomást kelti, mintha a család különböző tagjai egyforma módon, gyakorisággal vagy mértékben követnének el erőszakot” (Szil 2005: 8). A feminista kutatók a patriarchális társadalomszerkezetből, illetve a szexista értékrendből fakadó⁴, a nők elnyomására irányuló jelenségeként értelmezik a családon belüli erőszak fogalmát, azaz főképpen a felnőtt nők bántalmazását, elnyomását értik ezen. Érvelésüket megerősíti az ENSZ Gazdasági és Társadalmi Tanácsának 1996/12. sz. határozata, mely szerint „a »családon belüli erőszak« a valamely családtag által a családon belüli nővel szemben a nemi hovatartozás alapján elkövetett fizikai, pszichikai és szexuális visszaélés...”⁵

Az erőteljes elhatárolódás ellenére a két értelmezés látszólag jól megfér egymás mellett a fejekben, ugyanakkor – miután a különbségek nem tisztázódtak egyértelműen, és a kategóriák nem váltak el egymástól (nem kaptak „külön nevet”), a jogalkotásban és a szakmai struktúrákban egyaránt összekeveredve jelennek meg. Ahogyan azt Szöllősi (2005: 69) írja: „Egyszerre van jelen az a törekvés, hogy egyenlően bánjanak a különféle sértettekkel, illetve az, hogy speciális védelmet nyújtsanak az elsődleges sértettnek tartott nők számára. Ez az ambivalencia jelenik meg a családon belüli erőszak megelőzésére és hatékony kezelésére irányuló nemzeti stratégia kialakításáról szóló 45/2003 (IV. 16.) ÖGY határozatban is. Egyrészt a határozat nem csak a nőket jelöli meg sértettként, hanem a gyermekeket és más családtagokat is, azaz min-

3 Ez az értelmezés éppenséggel kiterjedhet olyan erőszakra is, ahol családi-élettársi kötelek ugyan nem állnak fenn, de az együtt-élés kényszere mégis megvalósul, és az erőszakos események zárt ajtó mögött zajlanak (háztartáson belüli erőszak).

4 A szexizmust mint fogalmat általában a férfiak mindazon viselkedésére alkalmazzuk, mellyel a nők alacsonyabb-rendűségét fejezik ki, vagy kódolják bele pl. a társadalmi normákba. E fogalmi keret mentén a családon belüli erőszak „csupán” a társadalom egészére kiterjedő patriarchális elnyomórendszer egyik – noha sajátos eszköztárral rendelkező – manifesztációja.

5 45/2003 (IV. 16.) ÖGY határozat.

denki számára egyaránt védelmet kíván biztosítani. Másrészt a szöveg elemzéséből kideríthető, hogy megfogalmazói elsősorban a nőkkel szembeni erőszak külföldi szakirodalmából merítették az állami fellépést alátámasztó érveket, illetve a javasolt megoldásokat." Vélhetően ez az ambivalencia van jelen a laikus értelmezésekben, és a gyermekvédelmi, valamint szociális szakemberek „családon belüli erőszak” felfogásában, valamint az azon alapuló cselekvésekben is.

A gyakorlati szakemberek előtt kirajzolódó kép tehát már a legalapvetőbb definíció esetében is kettős. E kettősség azután tovább erősödik a családon belüli erőszakot tárgyaló publikációkban, szakmai anyagokban, a konferenciákon és a képzéseken, amelyek nem csupán tájékoztató forrásul szolgálnak a szakemberek számára, de a cselekvések alapjaként is. A családon belüli erőszak problémájának tudatosításában egyébként komoly erőfeszítéseket tevő hazai államigazgatás sem tompította, hanem éppenséggel felerősítette ezt a kettősséget. A Nemzeti Stratégia részeként két nagy kampány indult, csaknem egyszerre. Az egyik kampányt az akkori Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium folytatta, melyben a családon belüli erőszak áldozataiként a gyermekek álltak központban, míg ezzel párhuzamosan az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal és a Belügyminisztérium „Összefogás a Családon Belüli Erőszak Ellen” kampánya a nők áldozattá válását hangsúlyozta. A nemzetközi egyezményekből fakadó feladatok végrehajtásának ügye is kettévált: a CEDAW végrehajtása az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal asztalára, a WHO-ajánlásokhoz kapcsolódó feladatok végrehajtása pedig a GyISM és jogutódai asztalára kerültek (Krizsán, Paantjens és Lamoen 2006), s a feladatok végrehajtása során azután egymással kevésbé érintkezve vették ki részüket a csúciszervezetek szatellitjei, valamint helyi intézményei.⁶

A családon belüli erőszak kérdésének hazai interpretálása során a két nagy tábor abban a pillanatban kettévált, mihelyt a bántalmazás témaköre megjelent a közbeszédben. Ma már jól körülhatárolható frontvonal húzódik a nők jogaiért küzdők és a gyermekvédők között. Aki jobban kommunikálja álláspontját, nagyobb médiafigyelmet kaphat, több együttérzésre számíthat a laikusok részéről, illetve kihasználhatja a Cohen által leírt morális pánik jelenségét (Kitzinger 2000). Ennek következtében kikényszeríthetik a döntéshozók figyelmét, ami egyértelmű politikai előnyökhöz vezethet: (el)várt jogszabályok megalkotásához, sőt, anyagi forrásokhoz a szociális ellátórendszer kvótáin, célzott támogatásokon vagy pályázatokon keresztül. Ez a küzdelem tehát korántsem filozófiai jellegű, hanem nagyon is materiális.

Hazánkban a két értelmezés mellett csupán az utóbbi években jelent meg hangsúlyosabban a családon belüli erőszak multikauzális értelmezése, így a gyakorlati szakemberek elsősorban két nagy „ideológiai” körből juthatnak hozzá a tájékozódásukat segítő, szemléletüket formáló publikációkhoz (és előadásokhoz): mind a feminista, mind a gyermekvédelmi eszmekörnek elegendő ideje és szakembere volt arra, hogy a maga értel-

⁶ Azóta az esélyegyenlőség csúcshintézménye integrálódott a sorozatban mutálódó szociális tárcába, ám ez mit sem számított a fennálló kettős értelmezés szempontjából.

TANULMÁNYOK

mezése szerint honosítsa meg a családon belüli erőszakról szóló társadalmi diskurzust.

A családon belüli erőszak feminista szemléletű tematizálásában Morvai Krisztina (1998) már említett munkája ért el áttörő eredményeket. Morvai kötetének megjelenését követően – nem kis mértékben a különböző nőjogi és emberi jogi szervezeteknek köszönhetően⁷ – egyre jelentősebb teret kapott a nők elleni erőszak egyértelmű és határozott elítélése. Immár az elvek, törvények és határozatok szintjén a nők bárminemű bántalmazása elítélendő cselekedetnek számít, sőt, ez bűn. Ugyanakkor fájdalmasan lassan vernek gyökeret ezek az elvek a társadalmi gyakorlatban, és még mindig túl sok nő esik áldozatul változatos bántalmazási formáknak, miközben úgy tűnik, hogy a jogszabályok „nehezen kelnek életre”. Pedig Morvai könyvét követően számos olyan kiadvány jelent meg a hazai szakkönyv-piacon, amely ugyan bevallottan feminista szemléletű, ám ez javarészt csak abban nyilvánul meg, hogy szerzőik saját áldozatsegítő gyakorlatuk nyomán főképpen a női áldozatok szemszögéből írták le az egyébként általánosítható erőszakos cselekedeteket, a traumatizált áldozatok jellemzőit, illetve a velük való foglalkozás módját (Herman 2003, Evans 2004). Emellett persze megjelentek a patriarchális, elnyomó férfierőszakot axiómaként kezelő kiadványok is (Szil 2005, Bonino és Szil 2006), melyek vitatják és rövid úton elvetik a családon belüli erőszak egyéb értelmezéseit.

A feminista szemléletű hazai irodalom tehát bővelkedik a szakmailag körültekintő, alapos elemzésekben, a „bántalmazó férfi – bántalmazott nő” végletekig leegyszerűsített sémája azonban sokakat inkább vitára ingerel, s kevésbé buzdít megértésre és továbbgondolásra. Pedig ha azt nézzük, hogy *milyen a bántalmazás jellege*, azt tapasztalhatjuk, hogy a feminista irodalom igen részletes és precíz leírását adja nem csupán a nagy kategóriáknak, hanem a hétköznapi elnyomó praktikáknak is.

A hazánkban viszonylag későn formálódó feminista irányzatokkal szemben a gyermekvédelmi szemlélet masszív történelmi gyökerekkel rendelkezik. Az évszázadokon át lassan formálódó szemlélet csúcspontjának minden bizonnyal a Gyermek Jogairól Szóló New York-i Egyezményt tekinthetjük, amely ez idáig a legalaposabban összegezte a gyermekek jogait, s leghatározottabban állított tilalomfákat a gyermekek jogait sértő tevékenységek elé. Az Egyezmény hazai ratifikálása sem váratott sokáig magára, az 1991. évi LXIV. törvény foglalja magába, majd szemlélete hangsúlyos elemévé vált az 1997. évi XXXI. (Gyermekvédelmi) törvénynek is. A családon belüli erőszak gyermekvédelmi szempontú tematizálásához ezek a jogszabályok, és a jogszabályok nyomán születő kiadványok adtak megfelelően erős alapot. Ebben, valamint a már meglévő külföldi minták megismertetésére és átvételére fordított erőfeszítésekben, különféle társadalmi szervezetek játszottak kiemelkedő szerepet.⁸ És ez a szerep nem elhanyagolható: Magyarországon a gyermekbántalmazás a szélsőséges brutalitástól eltekintve megtűrt dolog volt, és a napi

⁷ Közülük legjelentősebbnek a NANE Egyesületet, valamint a Habeas Corpus Munkacsoportot tekinthetjük.

⁸ Mint pl. a Család Gyermek Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület.

gyakorlatban jobbára megtűrt ma is, még ha a fizikai bántalmazást vagy a lelki terrort „nem túl szerencsés nevelési eszköznek” becézzük. Hiszen a családi nevelés magánügy.⁹

A gyermekek bántalmazása terén – akárcsak a nők esetében – elsőként a sokkolóan durva agresszió, a csecsemőgyilkosságok, valamint a szexuális abúzus áldozatai körében születtek olyan empirikus munkák, melyek aztán eljutottak a gyakorló szakemberekhez (Kerezsi 1990, 1995, Herczog 2001, 2002). Ugyanakkor a rendszerváltást, illetve 1997-et követően az egész hazai gyermekvédelem jelentős átalakuláson ment keresztül, s az ezzel járó struktúra- valamint szemléletváltás, illetőleg a minőségi követelmények emelkedése annyi feladatot adott a szakma minden szintjén, hogy eleinte nem sok hangsúly esett a családon belüli erőszak kezelésére.

A családon belüli erőszak – és az ellene való küzdelem – 2004-től kezdve vált napi médiaeseménnyé, a politikai színtér szereplőjévé. Ekortól sokkal aktívabb szakmai munka követhető nyomon, számos módszertani kézikönyvvel, melyek a gyermekbántalmazás és elhanyagolás megelőzésére, felismerésére és kezelésére helyezték a hangsúlyt (pl. Herczog és Kovács 2004, Papp 2005). Ez azonban még kevés. A gyermekbántalmazás elleni küzdelem sem lépte még át azt a határt, amelyen túl minőségi változásról, javulásról beszélhetnék. Papíron már jók vagyunk, legyen szó jogszabályokról, szakkönyvekről. Hétköznapi szinten azonban még nem alakult ki a megfelelő gyakorlat.¹⁰

A családon belüli erőszak gyermekvédelmi szempontú feldolgozása tehát eredendően korlátozott, miután a figyelem középpontjába került erőszakos cselekmények áldozata minden esetben a gyermek. Ugyanakkor a szemléletmód „híveivé szegődött” szakemberek nyitottak a különféle magyarázó elvekre, és feltételezik, hogy a változatos bántalmazási formák nem ugyanazon mechanizmus szerint működnek, illetve a különböző bántalmazók nem ugyanazon okoktól, indulatoktól vezérelve cselekednek. Ennek a nyitottságnak praktikus okai vannak, miután a gyermekvédelemben dolgozó szakembereknek elsősorban és mindenképp előtt a gyermek érdekeit kell szem előtt tartaniuk, amely nem valósulhatna meg maradéktalanul szűk értelmezési keretek között. Ugyanezen okból a gyermekvédelmi szemléletnek van egy jelentős hátránya is, mégpedig az, hogy nehezen birkózik meg az *elég jó nevelés* és a *gyermekkel szembeni rossz bánásmód* közötti szürke zónával, miután mind a nevelés, mind a rossz bánásmód sztochasztikus, azaz a (távoli?) jövőben manifesztálódó eredménye csupán megsejthető, de sok esetben egyértelműen le nem írható (vö. Szöllősi 2000). Még a gyermek mindenképp előtt való érdekét szem előtt tartva is nehéz eldönteni, hogy a beavatkozás a gyermeknek a szülőltől való megvédésére (és ezzel együtt bizonyos mértékű

⁹ Ennek köszönhetően manapság Magyarország a negyedik legveszélyesebb hely a gyermekek számára: az USA, Portugália és Mexikó után szülek itt verik a legtöbb gyermeket, és kritikusan magas a lelki bántalmazás áldozatainak száma is (forrás: UNICEF).

¹⁰ Érdemes előbányászni az ENSZ Gyermek Jogainak Bizottsága 2006 januárjában publikált beszámolóját Magyarország vonatkozó kötelezettségeinek teljesítéséről. (ENSZ Gyermek Jogainak Bizottsága: A részes államok által a 44. cikk alapján benyújtott Jelentések tárgyalása. A Gyermek Jogai Bizottságának záró észrevételei: Magyarország. <http://gyermekjog.hu/node/182>.)

pszichikai, vagy akár fizikai szeparációjára), vagy a szülő támogatására irányuljon (hogy „jobb szülővé” válhasson, pontosabban a bettelheimi „elég jó szülővé”). Az effajta dilemmák teszik igazán nehezen emészthetővé a papíron oly egyszerűnek tűnő gyermekvédelmi szemléletet.

Kutatási eredményeinket nem szeretnénk ebbe a bipoláris rendszerbe illeszteni, és még inkább szeretnénk elkerülni valamiféle harmadik pólus generálását. Nem szeretnénk a férfiakat „a fennálló társadalmi rend” áldozataként ábrázolni – sem a családon belül, sem azon kívül. Ezért meg kell kísérelnünk egységes értelmezési keretet találni a családtagok közötti erőszakos cselekmények értelmezéséhez... már ha egyáltalán közös nevezőre hozhatóak ezek a változatos szereplőket érintő, egymástól akár szélsőségesen eltérő helyzetek.

A családon belüli erőszak fogalmi és tartalmi differenciáltságát, az erről folyó tudományos diskurzust nem tudjuk ezen tanulmányon belül a maga teljességében bemutatni – erre egyébként nincs is szükség, hiszen az a hazai szakirodalomban immár elérhető (Szöllősi 2005). Ugyanakkor tisztáznunk kell, hogy mi magunk „milyen szemmel” tekintünk a családon belüli erőszakra, milyennek látjuk a bántalmazást.

Családon belüli erőszak: számunkra a hangsúly a *családon belül* van, ahol az erőszak jellege az *intim szférából* következően *egyedivé* válik. Az intim szféra érzelmi telítettsége, a hétköznapi egymásrautaltság és a – jó értelemben vett – függőség megkülönbözteti a családi rendszereken belül megjelenő bántalmazást, az egyéb – kiszolgáltatott, kulturális-gazdasági szegregációban élő stb. – csoportokon belül tapasztalható agressziótól, vagy az utcán, köztereken elkövetett erőszakos bűncselekményektől. Egyediségét kiemeli, hogy a törvény és a törvény betartását hivatott rendszerek jól védelmezik az állampolgárokat a közösség különböző terein előforduló erőszaktól, miközben a család belügyeit mind a törvény, mind a társadalmi rendszerek „tisztelőben tartják”, óvakodnak a beavatkozástól, ezzel kevésbé jól, vagy egyáltalán nem védik az állampolgárokat az itt bekövetkező erőszaktól. Több esetben az is előfordul, hogy az állampolgárok védelmezésére hivatott szervek (rendőrség, gyámhivatal stb.) a bántalmazó mellé állnak, bizonyos jogszabályokat felhasználva más jogszabályokkal szemben (pl. családjogi törvény vs. gyermekvédelmi törvény).

Ezzel nem kívánjuk azt állítani, hogy a családi rendszerekben bekövetkező, minden egyes agresszív, erőszakos jelenség családon belüli erőszakként értelmezendő. Elfogadjuk a Cseh-Szombathy (1985: 21) által javasolt konfliktusdefiníciót, mely szerint konfliktusnak azon társadalmi helyzeteket vagy folyamatokat nevezünk, „amelyben két vagy több személy vagy csoport között érdekellentét van, amely érzelmi vagy szándékbeli ellentétben, időnként ellenséges interakciókban is kifejeződik” – melynek értelmében a családi, házastársi konfliktusok természetes manifesztációi az érdekellentéteknek. Ugyanitt Cseh-Szombathy pszeudokonfliktusnak nevezi a félreértésen, kommunikációs zavarokon alapuló ellentéteket, összeütközéseket, mivel azokban nem érhető tetten valós érdekellentét. A házastársi konfliktusok és pszeudokonfliktusok célja tehát eredendően az érdekérvényesítés – persze a pszeudokonfliktusok esetében a cél megfogalmazása a felek kölcsönös félreértésén alapul. A családi, házastársi konfliktusok

tusok eltérő forgatókönyvei egyaránt tartalmazhatnak konstruktív és destruktív elemeket (pl. erősíthetik vagy rombolhatják a családi kohéziót), megjelenhet bennük az agresszió, akár a tettelegesség is. Továbbá a konfliktusban álló felek kihasználhatják, hogy egyes szereplők a családon kívüli helyzetekben is társadalmi elnyomás elszenvetői lehetnek – a konfliktus „győztes–vesztes” megoldására törekvők társadalmilag szentesített tilalomfákat állíthatnak a gyermekek és a nők elé a „siker” érdekében. A patriarchális design alkalmazásának feltárásával pedig máris eljutottunk a családon belüli erőszak feminista értelmezéséig, noha az értelmezés hatálya alá vont családok tagjai *természetes konfliktusaik* uralása érdekében nyúlnak a rendelkezésükre álló kommunikációs, kulturális és egyéb eszközökhöz.

A családi konfliktusok nem tekinthetők egyértelműen negatív, kerüendő, illetve büntetendő jelenségnek. Többek között igen komoly szerepük tártható fel a házastársak – vagy szülők és gyermekek, testvérek stb. – személyiségének fejlődésében, konfliktuskezelő képességének fejlődésében. Csupán a tettet, illetve az eszközöket vizsgálva – számunkra legalábbis úgy tűnik – nem rendezhető megnyugtatóan a bántalmazás definíciójának kérdése.

A konfliktusok, érzelmi, verbális és fizikai agresszió, valamint a szerepekből, normákból és tradíciókból épített hatalmi konstrukciók spektrumát felbonthatjuk Fromm (2001) prizmájával, amely a tett mögött rejlő készletés természetét vizsgálva alakítja ki a (szélesen értelmezett) *ember-séges agresszió*, valamint a rosszindulatú, *destruktív agresszió* fogalmát. S bár Fromm munkájában a hangsúlyos szerepet a 20. század első felének embertelen történelme, a társadalmi szintre emelt szadizmus kapja, a mögöttes készletés természetének mérlegelését beemelhetjük a családon belüli erőszak értelmezési keretei közé. Így azt állítjuk, hogy míg a közösséges családi konfliktusok az érdekellentétek mentén születnek, s céljuk az érdekérvényesítés, a tett mögött rejlő készletés pedig eredendően nem rosszindulatú (vagy a családtagok által nem annak vélt). Eközben a családon belüli erőszak mögöttes készletése rosszindulatú, destruktív szándékú, célja az áldozat személyiségének módszeres, tudatos rombolása, beteges kontroll alá helyezése. Rövid időintervallumban a kétféle „családon belüli helyzet” sok esetben meg sem különböztethető egymástól, hosszú távon azonban azonosíthatóak a bántalmazás ismertető jegyei, az *egyirányúság*, az *izoláció*, a *ciklikusság* és az *eszkalálódás*.

Ez a megkülönböztetés számunkra kevésbé elméleti jelentőségű, mint inkább gyakorlati. A családi konfliktusokban az agresszió számtalan formája megjelenhet, akár egészen eldurvult formában is. Csányi (2000) 11 típusba sorolja az agresszió fajtáit – más szerzőket idézve más csoportosításokkal is találkozhatunk –, melyeket bele lehet helyezni a családi konfliktusok értelmezési keretébe, különösen, ha azok eleve csoporton belül megnyilvánuló agressziófajták. Legyen szó a rangsorral kapcsolatos, szülői vagy a nevelői agresszióról, és legyen szó ezek bármilyen durva manifesztációjáról, a folyamat külső segítséggel – vagy társadalmi kontrollal, az elfogadható és az elfogadhatatlan viselkedés határvonalának egyértelmű megvonásával – befolyásolható (bár azt nem állítjuk, hogy ez egyszerű lenne). Az agresszor viselkedése megfelelő technikával

megváltoztatható, az érdekellentétek közös nevezőre hozhatók, különféle konfliktuskezelő módszer alkalmazható – pl. a felek mediálhatók. Ezzel szemben a tapasztalat azt mutatja, hogy a családon belüli erőszak – legyen akármilyen árnyalt, indirekt, vagy manipulatív – a családi rendszer fenntartása mellett nem orvosolható, sőt, igen gyakori, hogy a bántalmazó a rendszer felbomlása után utánanyúl áldozatának, és minden eszközt megragad ahhoz, hogy az ne tudjon kibújni beteges kontrollja alól. Ahol a bántalmazás ismertetőjegyei megjelennek – felfedve ezzel a tett mögött rejlő késztetést, a destruktív agressziót –, ott szinte biztosak lehetünk abban, hogy a bántalmazó nem lesz együttműködő a helyzet megoldására irányuló kísérletek során, a konfliktusokra irányuló megoldási kísérletek csődöt mondanak.

Nem elég, ha a családok életébe beavatkozó szakemberek cselekvési terveiket az észlelhető tettekre alapozzák. Más eszközöket, másféle kommunikációt kell bevetnie, ha a befolyásolni kívánt tett a családi konfliktusok keretébe illeszthető, és mást, ha a tett – vagy inkább a tettek sorozata – a bántalmazás ismertető jegeit mutatja, destruktív agressziója a családon belüli erőszak értelmezési keretébe illeszkedik. A gyermekét veréssel nevelő szülő agressziója nem ugyanazokkal az eszközökkel kezelhető, ha a verés mögött egy eldurvult családi konfliktus áll (rossz nevelés), és megint mással, ha a bántalmazás romboló szándékú.

Miközben a családon belüli erőszak „családon belüli” határait kerestük, kénytelenek voltunk különbséget tenni erőszak és erőszak – agresszió és agresszió – között. Ezzel a disztinkcióval nyomban megsértettük a bántalmazás fogalmának közkeletű értelmezését is. Ha csupán a bántalmazásról önmagában értekezünk, viszonylag egyszerűen tudunk különbséget tenni a bántás és a bántalmazás között, ez utóbbit a már említett három jellemzővel definiálva. Ugyanakkor ha például a gyermekkel szemben érvényesített rossz bánásmódról beszélünk, ott a bántalmazás definíciója kitágul, magába olvasztva a rossz bánásmód minden kategóriáját, azok minden válfaját, beleértve a passzív (elhanyagoló) formákat is, függetlenül attól, hogy a konkrét rossz bánásmód jellemezhető-e a ciklikusság és az eszkalálódás kritériumaival¹¹.

Véleményünk szerint az agresszió – bármilyen agresszió – Fromm által leírt kétféle típusa mentén határozottan szét kellene választani az észlelhető tetteket, avagy a vizsgálat alá vont családi rendszereket. Az egyik halmaz olyan fogalmakat tartalmazna, mint a családi konfliktus, erőszak, rossz bánásmód, a másik halmaz fogadná be a családon belüli erőszak és a bántalmazás fogalmát. Verésnek látszik a tettegességig fajuló rossz bánásmód és a fizikai bántalmazás is – a kettő mögött álló szándék azonban nem mosható össze, és éppígy nem célszerű egybemosni a verés megszüntetésére irányuló erőfeszítések eszköztárát sem.

A kétféle erőszak szétválasztása azonban korántsem egyszerű. Erősen beleyökerezett gondolkodásunkba a *bántalmazott nő*, a *bántalmazott gyermek* fogalma – kutatásunk megvalósítása során mi magunk is a *bántal-*

11 Az egyirányúság kritériuma a szülő-gyermek relációban – különösen a tekintélyelvű társadalmak esetén – nagy valószínűséggel megjelenik, ám nem feltétlenül a bántalmazás jeleként.

mazott férfi kifejezést használtuk, az előző kettő szinonimájaként –, függetlenül attól, hogy a „bántalmazás” családi konfliktusok érdekérvényesítő agressziójaként támadja, vagy alapvetően egyirányúsodva, ciklikusan és eszkalálódva terrorizálja áldozatát. Problémás lehet az erőszakot alkalmazó fél megnevezése is: akit eddig egyszerűen *bántalmazónak* neveztünk, azt most mögöttes szándékai szerint kellene megmérnünk, miközben a mérés technikájára nézvést nem állnak rendelkezésünkre egyszerűen és jól használható standardok. Abban sem vagyunk biztosak, hogy a kétféle erőszak határait élesen meg lehet húzni – valószínűnek tűnik, hogy a határ elmosódott, széles átmenetet képez a tiszta típusok között.

A kutatás módszertana

A fentebb vázolt elméleti nehézségek feloldása egyelőre meghaladja az erőnköt, ezért kutatásunk során az általánosító bántalmazás-fogalmat alkalmaztuk: ide értve mindazokat, akik magukat valamiféle agresszió sértettjének érzik, származzon az közönséges családi konfliktusból, vagy családon belüli erőszakból. Lemondtunk arról is, hogy a családi rendszer teljességét vizsgáljuk – nőket, gyermekeket és férfiakat egyaránt –, valamint arról, hogy reprezentatív eredményeket publikáljunk. Adataink nem véletlenül mellőzik a reprezentativitást; eleve nem arra törekedtünk, hogy feltárjuk, a magyar férfiak hány százaléka él át különböző bántalmazást, hiszen ez most számunkra irreleváns. Fontosnak tartottuk viszont azt, hogy ellenőrizzük azt az általános feltételezést, miszerint a bántalmazó nők fegyvere elsősorban a lelki erőszak (vö. Tóth 1999), vagyis hogy a férfiak elsősorban lelki bántalmazás áldozataivá válhatnak, és nem jellemző az ellenük elkövetett fizikai erőszak. Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a magukat bántalmazottnak, elnyomottnak érző férfiak milyen valószínűséggel „ütnek vissza”, vagyis hogy fizikai erőfölnyüket kihasználva válhatnak-e maguk is agresszorral, bántalmazóval. Feltételeztük továbbá, hogy a bántalmazó feleségek, élettársak anyaként hasonló sémák szerint kontrollálják gyermekeiket, velük szemben is bántalmazóként lépnek fel, így erre vonatkozóan is gyűjtöttünk adatot. Megelégedünk azzal, ha eredményeink révén legalább annyit teljes felelősséggel kimondhatunk, hogy a férfiak is áldozattá válhatnak, s ha tartósan fennáll ez a helyzet, akkor annak komoly következményei vannak – jellemzően a családok diszfunkcionális működése, valamint a durva megoldások, bántalmazó sémák továbbörökítése.

Az adatgyűjtést az Észak-Alföldi Régió három megyeszékhelyén, az igazságügyi, valamint a szociális és a gyermekvédelmi ellátórendszerek keretén belül végeztük.¹² Feltételeztük, hogy az ezekben a rendszerekben fellelhető férfiak, akik valamely problémájuk kapcsán már kértek segítséget, talán nyitottabbak lesznek egy sokkal érzékenyebb problémára,

¹² Családsegítő szolgálatok, gyermekjóléti szolgálatok, egyéb gyermekvédelmi intézmények, hajléktalanokat segítő szervezetek, mentálhigiénés segítségnyújtást biztosító szervezetek, pártfogó felügyelők kliensei körében szerveztük meg az adatgyűjtést.

TANULMÁNYOK

mint azok, akik nem állnak semmiféle kapcsolatban szociális segítőkkel. Ez az elgondolás valószínűleg bevált – azért nem állíthatjuk biztosan, mert nem végeztünk kontroll-vizsgálatot a nem-kliensek körében –, ugyanakkor még így is rendkívül nagy volt az ellenállás a magukat érintettnek vallók részéről. Jellemző reakció volt, hogy miután néhány szűkre szabott mondattal jelezték érintettségüket, mereven elzárkóztak a további együttműködéstől, beleértve a rövid kérdőív kitöltését is. Azok körében sem oldódott fel eléggé a zárkózottság, akik hajlandóak voltak kitölteni az anonim kérdőívet, így legtöbbször a nyitott kérdésekre nem válaszoltak kellő részletességgel, valamint nem vállalták a felajánlott interjút.

A kutatás során *bántalmazott férfiak* elsősorban az erőszakos partnerviszony felnőtt sértetteit tekintettük, ugyanakkor a mintába több olyan felnőtt férfi is bekerült, akik nem partnerük, hanem idősebb szüleik, vagy éppen munkahelyi főnökök áldozatai. Őket bizonyos kérdésekben kvázi kontroll-csoportként kezelhettük, ezért velük is felvettük a kérdőívet.

Az adatok feldolgozása során 202 fő válaszait tudtuk értékelni – ebből *partnerbántalmazás* áldozatának 125 fő érezte magát. A válaszadók 54 százaléka Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei, a fennmaradó esetek majdnem azonos arányban oszlanak meg Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megye között (1. táblázat). A megyeszékhelyekhez kötődő intézmények klienseinek egy része nem a megyeszékhelyeken él, ezért a minta területi megoszlásához a megyét nevesítettük. A válaszolók elemszáma nem minden kérdésnél azonos, melyet az egyes változóknál jelzünk.

A kérdőívek elemzését 5 rövidebb, személyes beszélgetésen alapuló esettörténet árnyalja, melyek a család gondozói praxisunk során kialakult bizalmasabb kapcsolat révén jöhettek létre. Esetükben, mint azt az elemzés is bizonyítja, egészen biztosan családon belüli erőszakról beszélhetünk, s nem eldurvult családi konfliktusról.

1. táblázat A minta területi megoszlása

	Teljes minta		Partnerüktől bántalmazottak	
	esetszám (fő)	%	esetszám (fő)	%
Hajdú-Bihar	45	22,3	25	20,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	109	54,0	75	60,0
Jász-Nagykun-Szolnok	48	23,8	25	20,0
Összesen	202	100,0	125	100,0

A minta demográfiai jellemzői

Válaszadóink jellemzően 30 év feletti férfiak voltak. A figyelembe vett legfiatalabb korosztály (a 18–29 év közöttiek) kisebb arányban képviselték magukat; csupán feleannyian voltak, mint a népesebb kohorszok. A bántalmazott férfiak átlagéletkora a mintában 41 év volt (2. táblázat). Az esetek egyenlőtlen kormegoszlását legalább négy tényező okozhatja.

Az egyik a házassági kedv jelentős visszaesése, amely a 20-as években járó nők esetében 10, a férfiak esetében 7 százalékra csökkentette a házasságkötések arányát az azonos korúak kohorszában (forrás: KSH).

A fiatalok életmódváltozása valószínűleg a tartós párkapcsolatok kialakulását is késlelteti, megnyújtva a randizás, rövid ideig tartó együtt-járások időszakát. Ebből következően feltételezhető, hogy a fiatalabb korosztályok áldozattá váló tagjai nagyobb eséllyel kilépnek egy kevésbé stabil, időközben túlzottan konfliktusossá, vagy bántalmazóvá váló kapcsolatból, mint az idősebb korcsoportok tagjai, akiknek kilépése elé a hosszantartó érzelmi és gazdasági közösség – és ezzel egy időben az önállóságot és a döntésre való képességet kikezdő bántalmazás – gátakat emel. Ennek a tényezőnek magas valószínűséget tulajdonítunk mindkét nemű bántalmazottak esetében, bár feltételezzük, hogy a kezdeti kapcsolatból a fiatal férfiak könnyebben kilépnek, mint a fiatal nők.

Egy másik tényező a férfiasság nimbusza lehet, amely főképpen a fiatal férfiaknak nem engedi meg, hogy bevallják, őket a partnerük bántalmazta. A bántalmazás tartós jelenléte, esetlegesen a kapcsolatba született gyermekek sorsa iránt érzett felelősség aztán fokozatosan elnyomhatja ezt a tartózkodást.

Feltételezhető továbbá, hogy a bántalmazás a párkapcsolatokban kor-specifikus, amely azonban nem a párok életkorával, hanem a fennálló párkapcsolat időtartamával áll összefüggésben. Eszerint a fiatalabb, még rövidebb ideje együtt élő párok esetében a bántalmazó sémák – vagy a családi konfliktusok – még nem fejlődtek ki teljesen.

Végül előfordulhat, hogy a jelenséget leginkább a mintavétel sajátossága magyarázza, miután a mintába a – pártfogó felügyelőkre is kiterjesztett értelmezésű – szociális szféra kliensei kerültek. Elképzelhető, hogy a fiatalabb korosztályokra kevésbé jellemző, hogy kapcsolatba kerülnek a szociális szférával, noha éppúgy áldozattá válhatnak, mint az idősebb kohorszok, azonban arról nem volt alkalmuk beszámolni.

2. táblázat A minta kormegoszlása

	Teljes minta		Partnerüktől bántalmazottak	
	esetszám (fő)	%	esetszám (fő)	%
29 éves korig	31	15,4	14	11,2
30–39 éves	59	29,4	40	32,0
40–49 éves	60	29,9	35	28,0
50 év felett	51	25,4	36	28,8
<i>Összesen</i>	<i>201</i>	<i>100,0</i>	<i>125</i>	<i>100,0</i>

A mintában kiemelkedően magas a házások aránya, beleértve a partnerüktől bántalmazottak almintáját is (3. táblázat). Ha a tartós kapcsolatban élőkét vizsgáljuk (házasságban és élettársi kapcsolatban összesen), akkor kissé magasabb arányban találjuk meg őket a partnerüktől bántalmazottak között, mint a teljes mintában. Ugyanakkor az elváltak és válófélben lévők aránya csaknem ugyanakkora a teljes, illetve az említett almintában, amely arra engedne következtetni, hogy a családon belüli erőszak férfiáldozatai lényegében nem lépnek ki a párkapcsolatból (ugyanolyan mértékben, mint bárki más). A válást, mint a problémától való elszakadás eszköztét ugyan többen megnevezték (lásd később), azonban úgy tűnik, hogy ez az eszköz csak a „vágyak tárgya”. Sajnos a kér-

TANULMÁNYOK

dőíves felmérés során nem tértünk ki arra, hogy a bántalmazás jelenleg is tartó folyamat-e, vagy a válaszadó egy, a múltban lezajló eseményről számol be, így nem nyilvánvaló, hogy a tartós párkapcsolatban élők a jelenlegi párjukkal kapcsolatban számoltak be tapasztalataikról¹³, vagy egy korábbi párkapcsolathoz köthetően, így nem tudjuk egyértelműen kijelenteni, hogy a női áldozatokhoz hasonlóan a családon belüli erőszak férfi-áldozatai is bennragadnak az agresszív kapcsolatban (vö. NANE 1999).

3. táblázat A minta megoszlása a válaszadók családi állapota szerint

	Teljes minta		Partnerüktől bántalmazottak	
	esetszám (fő)	%	esetszám (fő)	%
Nőtlen	35	18,8	13	11,1
Házass	104	55,9	66	56,4
Elvált/válófélben	30	16,1	21	17,9
Élettárs	17	9,1	17	14,5
Összesen	186	100,0	117	100,0

A mintába került férfiak gyermekeinek számát a 4. táblázat mutatja be a teljes mintára, valamint a partnerüktől bántalmazott férfiak mintájára vonatkozóan. Jellemző eltérések a két minta között nincsenek, hacsak a gyermektelenek kategóriáját nem tekintjük annak. Azon esetekben, amikor a férfiak gyermeket vállalnak, az egyéb bántalmazásokhoz képest nem tapasztalható a bántalmazó párkapcsolatnak semmiféle negatív hatása a gyermekvállalási hajlandóságra.

4. táblázat A minta megoszlása a válaszadók gyermekeinek száma szerint

	Teljes minta		Partnerüktől bántalmazottak	
	esetszám (fő)	%	esetszám (fő)	%
Nincs gyermeke	46	23,6	18	14,9
1 gyermek	48	24,6	30	24,8
2 gyermek	64	32,8	44	36,4
3 gyermek	26	13,3	20	16,5
4 vagy több gyermek	11	5,6	9	7,4
Összesen	195	100,0	121	100,0

Iskolai végzettség szerint jelentős belső különbségek tapasztalhatóak a mintában. Kiemelkedő a középfokú végzettséggel rendelkezők aránya, azon belül is a szakképzésre koncentráló, érettségit nem adó iskolaformákból kikerülők aránya (5. táblázat). Bár a minta belső megoszlása semmiképpen sem utal a magyar társadalom egészére, vagy a hazai bántalmazott férfiak összességére – mint ahogyan más változóknál sem –, hiszen a kutatás során nem törekedtünk erre, mégis érdemes megjegyezni,

13 Az adatgyűjtés során tapasztaltak alapján azonban megkockáztatjuk, hogy a párkapcsolatban élők alapvetően jelenleg is folyó bántalmazásról számolnak be, míg az elváltak a válásukat megelőző párkapcsolatról.

hogy a 2005. évi Mikrocenzus adataival magyarázható felsőfokú végzettségűek alacsony aránya: a Mikrocenzus alapján az Észak-Alföldi Régióban 10 százalék a felsőfokú végzettségűek aránya. A Mikrocenzus adataihoz képest mintánkban jóval alacsonyabb a 8 általános el sem végzetek aránya, valamint kiugróan magasnak bizonyult az érettségi nélküli, szakmai oklevelet biztosító képzésben részt vevők aránya.

5. táblázat A minta megoszlása a válaszadók iskolai végzettsége szerint

	2005. M.c.	teljes minta		partnerüktől bántalmazottak	
	% *	esetszám (fő)	%	esetszám (fő)	%
Nincs 8 általános	11,4	4	2,2	4	3,5
8 általános	35,5	49	26,3	31	27,2
Szaktanácsos, szakiskola	} 19,6	66	35,5	38	33,3
Szakközép					
Gimnázium	23,4	17	9,1	13	11,4
Felsőfokú	10,0	21	11,3	9	7,9
Összesen	100,0	186	100,0	114	100,0

*A 2005. évi Mikrocenzus Észak-Alföldi Régióra vonatkozó adatai. Forrás: KSH

A bántalmazók és a bántalmazás

A válaszadóknak lehetőségük nyílt arra, hogy a bántalmazókat előre megadott kategóriákba sorolják (6. táblázat). A válaszok közül kiemelkedik a bántalmazó partner (feleség, élettárs, barátnő) kategóriája, amely azonban nem jelenti azt, hogy hazánkban a bántalmazást elszenvedő férfiak több mint 60 százaléka a partnere áldozata lenne – reprezentativitás híján az efféle értelmezésnek helye nincs. A mintába elhanyagolható számban kerültek be a saját gyermekeik által bántalmazott – jellemzően idősebb – férfiak, valamint az egyéb kategóriában megjelenők (pl. após, anyós, szomszéd, tanár, nevelőotthoni nevelő). Ez utóbbi kategóriákkal a későbbiekben nem foglalkozunk érdemben.

6. táblázat A minta megoszlása a bántalmazók kategóriák szerint

	Esetszám (fő)	%
Munkahelyi	33	16,3
Édesanya/nevelőanya	16	7,9
Édesapa/nevelőapa	14	6,9
Partner	125	61,9
Gyermek	4	2,0
Egyéb	10	5,0
Összesen	202	100,0

Ha megvizsgáljuk a minta kor-struktúráját (1. ábra), láthatjuk, hogy az egyes csoportok mediánja a 40-dik életév körül koncentrálódik. Kivételt képeznek a már említett gyermekeik által bántalmazott idős férfiak,

TANULMÁNYOK

illetve – nem várt módon – az édesapjuk vagy nevelőapjuk által bántalmazottak. Ez utóbbiak mediánja a 30-dik életévhez közelít. Azt nem tudjuk eldönteni, hogy ennek oka a magas halandóság a férfiak idősebb kohorszaiban – azaz a bántalmazó apák halála miatt ritkul meg a válaszadók korának előrehaladtával a bántalmazás ezen válfaja –, vagy egyfajta leválási krízis, amely a fiatal férfiak és apjuk között kialakulhat a „fészekhagyás” időszakában, majd ezt követően abbamarad.

A partnerük által bántalmazottak esetében megfigyelhető, hogy a jelenség minden életkort érint, a fiatal férfiakat éppúgy, mint az idősebbeket. A partneri bántalmazásról beszámolóok csoportjának két középső kvartilise 34 és 50 év közé esik, ami gyakorlatilag felöleli az aktív felnőttkor legjavát.

1. ábra A minta kor-struktúrája a bántalmazói kategóriák szerint

A bántalmazás jellegét tekintve vizsgálatunkban leginkább a lelki terror eszközeire koncentráltunk, annak használatáról szerettünk volna árnyaltabb információkat szerezni. Ennek érdekében a lehetséges változatokat igyekeztünk alaposan kibontani, így végül a lelki bántalmazás 11 kategóriáját használtuk. A fizikai erőszak esetében két kategóriát alkalmaztunk (tárgyakkal dobálás és testi kontakt támadás), valamint egyet a gazdasági erőszak esetében (egyedül kezeli a pénzt). A szexuális erőszak kategóriájára külön nem kérdeztünk rá, egy határesetét lelki erőszakként kezeltük (szexualitással zsarol), mint ahogyan a lelki erőszak típusai közé soroltuk a kedvenc tárgyak megrongálását is, amely más értelmezésekben lehet akár fizikai erőszak is. Különálló kategóriának tekintettük azt az esetet, amikor a bántalmazó elzárja a gyermekeitől a válaszadót, pl. gátolja a láthatást. A válaszadóknak módjukban állt meghatározni egyéb bántalmazási kategóriákat is, ezzel azonban igen kis számban éltek, melyek egy részét besoroltuk az előre megadott kategó-

riák egyikebe (az alkalmazott kategóriákat a 7. táblázat tartalmazza). A nyilvánvalóan nem azonos „fajsúlyú” kategóriák között nem állítottunk fel rangsort.

Vizsgálva az egyes bántalmazási kategóriák előfordulását, azt tapasztaltuk, hogy megkérdezett férfiak leggyakrabban pszichikai támadásoknak vannak kitéve. A 7. táblázat adatait az egyes válaszok értékének átlagából képeztük (amennyiben az adott bántalmazás sosem fordul elő a megkérdezettel, az érték 0, ha ritkán fordult elő, az érték 1, gyakori előfordulás esetén 2). A kapott eredmény értékelésénél 0,66 és 1,33 közötti értékeket számottevő, jellemző előfordulásúnak tekintettünk, e felett pedig átlagon felüli gyakoriságúnak.

A munkahelyi bántalmazások esetében – talán nem meglepő – lényegében a teljesítménnyel és a személyiség megítélésével kapcsolatos támadások jelennek meg. Vádak, kritikák, leminősítések, valamint a kendőzetlen agresszió (sértések, becsmélés), illetve valamivel ritkábban a nyílt dühkitörés. Érdekességként megemlíthető, hogy bár általában a munkahelyi szexuális zaklatást a férfiak követik el, mintánkban megjelennek ennek az áldozatai is.

Azon ritka esetekben, amikor a felnőtt férfiakat szüleik bántalmazzák, szintén átlagos gyakorisággal jelentkeznek a lelki erőszak nyíltabb, direkt módon bántó formái – minden esetben magasabb gyakorisággal, mint a munkahelyek esetében. Az anya eszköztárában valamivel gyakrabban jelenik meg a passzív agresszió (hallgatás, elfordulás), amely lelkiismeretfurdalást, önvádat gerjeszt az áldozatban, s ezzel lassan, alattomosan kezdi az önértékelését, önbizalmát, gyakorta úgy, hogy ezt maga a bántalmazott nem is tudatosítja. Megfigyelhető, hogy a mintában megjelenő apák igen gyakran durvák fiaikkal, gyakran szidalmazzák, kritizálják őket, esetenként akár a tettelegességig is fajuló módon. Jellemző bántalmazási mód, hogy az apa kizárja a fiát a pénz kezeléséből – ez esetben a felnőtt fiú valószínűleg nem rendelkezik megfelelő keresettel, s ez talán egyéb konfliktusok forrása is lehet. A lelki, szóbeli bántalmazás intenzitása igen viharos kapcsolatról árulkodik.

A bántalmazó partnerkapcsolatot leginkább a kritizálás, vádaskodás és hibáztatás légköre, a parancsolgatás, valamint a becsmélő, sértegető szavak használata jellemzi. Átlagos gyakoriságú a fenyegetés és zsarolás, a megalázás, a nyílt dühkitörés, a pénz kezelésétől való elzárás, illetőleg a szexualitással való zsarolás. Úgy tűnik, jellemző – bár nem a „legkedveltebb” – női eszköz a hallgatás és elfordulás: a partnerek és az édesanyák egyforma gyakorisággal alkalmazzák. Párkapcsolaton belüli fizikai erőszakról a válaszadók egynegyede-egyharmada számolt be: a bántalmazó feleségek (élettársak, barátnők) 20,4 százaléka alkalmanként, 3,5 százaléka rendszeresen tárgyakkal dobja meg partnerét, emellett 25,4 százaléka alkalmanként, 11,4 százaléka pedig rendszeresen verekszik, harap, karmol. A fizikai bántalmazás két kategóriájának elkövetői között jelentős, 90 százalékos fölötti az átfedés. A fizikai erőszak mintán belüli előfordulásának gyakorisága ahhoz már túl magas, hogy továbbra is azt állíthassuk: a családon belül a bántalmazó férfiak eszköze a fizikai, a bántalmazó nőké pedig a pszichikai erőszak – adataink szerint legalábbis a kijelentés második felét módosíthatjuk.

7. táblázat Az egyes bántalmazási kategóriák előfordulásának gyakorisága

	munkah. N ≤ 33	anya N ≤ 16	apa N ≤ 14	partner N ≤ 25
Hallgatással, elfordulással büntet	0,71	1,07	0,73	1,05
Vádaskodik, valótlan dolgokat állít, hibáztat	1,28	1,25	1,46	1,24
Leszól, lenéz engem, megaláz mások előtt	1,06	1,13	1,43	0,98
Kritizál, ítélkezik	1,15	1,40	1,57	1,38
Parancsolgat	1,18	1,31	1,64	1,18
Becsmérlő, sértő szavakat használ	1,03	0,94	1,57	1,13
Fenyeget, zsarol	0,55	1,07	1,43	0,96
Nyílt dühkitörést zúdít rám	0,65	0,86	1,31	0,93
Elzár a gyermekeimtől	0,04	0,00	0,00	0,47
Megrongálja a számomra fontos tárgyakat	0,00	0,08	0,82	0,33
Tárgyakat vág hozzám	0,11	0,00	0,80	0,27
Megüt, rúg, karmol, harap	0,00	0,14	0,50	0,48
Egyedül kezeli a pénzt, nekem nem ad	0,18	0,38	0,91	0,69
Szexualitással zsarol, visszaél	0,14	0,00	0,00	0,79
Öngyilkossággal fenyegetőzik	0,00	0,43	0,60	0,34

Sajátos bántalmazói magatartásról számolt be az egyik alany a felségével kapcsolatban. *„A férfi-szerepemet elvette tőlem. Női feladatköröket erőszakol rám, de abban sem vagyok jó szerinte. Reggel sokáig alszik, sokszor délig is, ezalatt én gondoskodom a gyermekekről... Ha egyedül vagyok a gyerekekkel, mindent jól teszek körülöttük, jól érezzük magunkat együtt. Együtt nem megy. Minden mozdulatomban talál valami kivetnivalót és azt azonnal a gyerekek előtt szövegeszi. Megszégyenít előttem... Sok esetben kérem, hogy reggel ne is keljen fel, mert hamarabb elkészítem egyedül a három gyereket.”*

Egy négy gyermekes anya gyilkos dühvel verte a két fiát. Saját elmondása szerint úgy érezte: *„akár képes lennék megölni is őket, ha ellenállnának. De meghúzzák magukat, mert tudják, hogy rosszak voltak, és megérdemlik, amit kapnak.”* A bántalmazást megakadályozni szándékozó, egyébként jó erőben lévő férjét is brutálisan megverte. Jelenleg a férfi külön háztartásban neveli a két fiút, ám az anya a láthatások alatt is terrorizálta a gyermekeket, illetve a férfit, melynek következtében a láthatások elmaradtak. Az anya immár gyámhivatal útján akar érvényt szerezni a láthatás jogának.

Az interjúk során megismert bántalmazó nők minden rendelkezésükre álló eszközzel igyekeznek megtörni áldozatuk ellenállását és akaratát, illetve végső soron a személyiségét. Érzelmi elősködők, akik a tőlük függésben lévő személyek révén érzik magukat jól, csak általuk, illetve megalázásuk, elnyomásuk által tudnak teljes életet élni. A legkisebb ellenállást is azonnali, heves megtorlással büntetnek. *„Nem tűr más, csak a totális meghunyászkodást. Ha nem akarom, hogy a gyermekem lássa, milyen az anyja, tűrnöm kell... vagy önkéntes száműzetésbe kell vonulnom. Jelenleg három és fél hónapja nem láttam a gyermekem.”*

Az esetleírások alanyai kivétel nélkül a bántalmazás ciklikus jellegéről számoltak be, mint ahogyan a kérdőív kitöltői közül is többen jelezték, hogy válaszaik bizonyos időszakokra jellemzőek, míg más időszakokban „béke van”. A párjuk által bántalmazottak ezekben a békés időszakokban

úgy érezték, hogy van még remény, talán meg lehet menteni a kapcsolatot, visszatérnek a régi szép idők. Többen a szerelem fellángolásáról beszéltek.

A bántalmazott férfiak esetében is fontos lehet, hogy eredendően ők voltak-e a bántalmazás célpontjai, vagy inkább egy más irányú bántalmazásba belépve válnak másodlagos áldozattá. Ennek jelentőségét elsősorban a partnerbántalmazási viszonyban látjuk, ahol a partner agressziója elsősorban a gyermekre irányul, s a felnőtt szereplő a gyermeket védelmezve, az agressziót magára hárítva háromszögesíti a bántalmazást. Ez a forgatókönyv mindkét nembeli bántalmazók, illetve bántalmazottak esetében előfordulhat, az empirikus adatok azonban eddig jobbra azt tanúsították, hogy a bántalmazó apa és gyermeke közé lép be – és ezzel válik áldozattá – az anya.

A 8. táblázatban 90 válaszadó adatai szerepelnek, akik mind a partnerbántalmazás áldozatainak minősítették önmagukat. Az esetek több mint felében a partner a gyermeket is bántalmazza, s ezen belül viszonylag alacsony azon esetek aránya, ahol a válaszadó úgy érezte, a gyermek többet kap, mint ő. Azon esettörténetek felvétele során, melyben az apa és a gyermek hasonló szituációban voltak (mindketten bántalmazottak), az apák több esetben beszámoltak arról, hogy a feleség dühe alapvetően a gyermekre irányult, és nem tűrte, hogy az apa megakadályozza, tompítsa azt, s így vált az apa maga is bántalmazottá.

Esetenként a gyermek bántalmazása csak eszköz arra, hogy a férfi ellenállását a bántalmazó partner megtörje. *„Dühöngése közben óvatlanul bánik a csecsemővel is. Csapkod, indulatait nem tudja visszafogni akkor sem, ha a gyerek a kezében van. Annyira félttem ilyenkor a gyereket, hogy teljesen elvesztem az erőmet. Behódolok.”*

8. táblázat Elsődlegesen kire irányul a partner agressziója?

	Az esetek aránya (%)
Csak a férfira	44,44
Inkább a férfire, de a gyerek sem ússza meg	31,11
Mindkettőre egyformán	17,78
Inkább a gyermekre, de a férfinak is kijut	6,67
Csak a gyermekre	0,00
Összesen	100,00

A bántalmazottak: érzések és reakciók

Az erőszakot elszenvedők érzései árulkodnak arról, hogy bántalmazóik miképpen rombolják leplezetlen, vagy manipulatív módon önbecsülésüket, hogyan hitetik el velük, hogy alkalmatlanok egyes szerepekre. Önmagukban a negatív érzések nem jelentenek problémát, sőt, részei az egyéni alkalmazkodóképességnek, ám ha ezek a negatív érzések egy bántalmazó kapcsolat következtében jelentkeznek újra meg újra, annak hosszú távon súlyos ára lesz: többek között lelki egyensúlyvesztés, lelki

és mentális betegségek, pszichoszomatikus problémák és a bántalmazótól való függőség.

A bántalmazott férfiakat célzó kutatásunk során arra kértük válaszadóinkat, hogy beszéljenek érzéseikről. Férfiakról van szó: már maga a kérdés is furcsán hangzott, s ennek megfelelő fogadtatásra talált. Talán még az elvált férfiakat tekinthetjük leginkább rutinossnak a tekintetben, hogy megfogalmazzák érzéseiket, illetve beszéljenek is róla. Az átélt érzelmek és testi érzetek előfordulásának gyakoriságához a már ismertetett módon értékeket rendeltünk (sosem fordult elő = 0; ritkán = 1; gyakran = 2). A válaszok átlagolt értéke alapján készítettük el a 9. táblázatot (a kérdéscsoportra a bántalmazói kategóriák szerint megkérdezettek 83–98 százaléka válaszolt). A kapott eredmény értékelésénél számottevő előfordulásúnak ismételtén a 0,66 és 1,33 közötti értékeket tekintettünk.

Kiemelkedő gyakorisággal előforduló érzésekről a válaszok alapján nem számolhatunk be. Az alkalmatlanság érzése, valamint a félelem a másik dühétől, kiszámíthatatlanságától jellemzően csak a párkapcsolati erőszakban tapasztalható, a másik három területen elhanyagolható a megjelenésük. Egyébiránt úgy tűnik, hogy a bántalmazás hatására kialakuló különféle negatív érzések együttesen jelennek meg, rombolva az áldozat lelki integritását. Leggyakrabban a bántalmazó, idős apával (vagy nevelőapával) kapcsolatban jelentkeznek a negatív érzelmek, ezt követi a partnerkapcsolatban bántalmazottak érzelmeinek gyakorisága – az adataink pusztán az érzelmek megélésének gyakoriságára, és nem azok intenzitására vonatkoznak! Legjellemzőbb érzések a düh, az elutasítottság érzése, a döbbenet, a frusztráltság és a zavarodottság. Az apai és partnerkapcsolatokban a csalódottság és a szomorúság is gyakran megjelenik.

Feltételeztük, hogy az érzelmek differenciáltsága terén különbségeket fogunk találni az iskolai végzettség szerint – akár azért, mert a különböző iskolázottságú és kultúrájú áldozatok valóban másféle érzelmekkel reagálnak az őket érő agresszióra, akár azért, mert az érzelmeiket eltérő eredménnyel tudatosítják, más módon képesek beszámolni róluk. Karakterisztikus különbségeket – specifikus érzelmeket, érzéseket, amelyek mondjuk az alacsony iskolázottságúakra, vagy a magasan iskolázottságúakra lennének jellemzőek – a vizsgálati mintában nem találtunk (2. ábra). Az alacsony elemszámú, az általános iskolát be sem fejező csoportot az alacsony elemszám miatt (N = 4) figyelmen kívül hagytuk. Eltekintve a középfokon végzett, érettségizett almintától – mely két esetben kiugró értékeket produkált, az egyes alminták tagjai nagyjából hasonló gyakorisággal számolnak be a különféle érzelmek megjelenéséről.

Az érzések közül kiemelt figyelemmel kísértük a haragot, amely könnyen vezethet az erőszak eszkalálódásához, egy kétoldalú – bár nem feltétlenül egyenrangú – bántalmazó párkapcsolat kifejlődéséhez. A düh érzése a leggyakoribb az áldozattá vált férfiak között, az a fokozott düh azonban – az „emésztő harag” –, amely akár tettelegességre is serkentené az áldozatot, az egyik legritkábban előforduló érzelem. Mind közül leginkább az alacsony iskolázottsággal rendelkező almintá tagjai érzik ezt a heves érzelmet: esetükben ez a hetedik leggyakrabban jelentkező érzelem.

9. táblázat Az áldozatok negatív érzéseinek gyakorisága a bántalmazói kategóriák szerint

	munkah. N ≤ 33	anya N ≤ 16	apa N ≤ 14	partner N ≤ 125
Szégyellem magam, mert nem vagyok elég jó ember	0,70	1,00	1,00	0,83
Alkalmatlannak érzem magam a párkapcsolatra ¹⁴	0,42	0,43	0,33	0,79
Frusztrált vagyok, mert nem tudom magam megértetni	1,07	1,13	1,00	0,96
Úgy érzem, hogy elutasítanak, kizárnak	1,10	0,88	1,00	1,12
Dühös vagyok, amiért így viselkedik	1,27	1,19	1,57	1,36
Csalódott vagyok, mert nem tudunk szépen élni	0,65	0,80	1,33	1,13
Szomorú vagyok, mert elveszítettem a boldogságot	0,65	0,46	1,18	0,99
Félek a párom dühétől, kiszámíthatatlanságától	0,24	0,42	0,50	0,93
Emésztő haragot érzek, legszívesebben megütném	0,93	0,54	1,38	0,76
Meg vagyok döbbenne, hogy már megint itt tartunk	1,13	1,20	1,64	1,07
Zavarodott vagyok, nem tudom, mit kellene tennem	0,93	1,00	1,27	1,18
Fizikai fájdalmat érzek, pl. fáj a gyomrom	0,93	1,08	0,89	0,67
Elszorul a torkom, szorul a szívem	1,04	0,88	1,20	0,78
Nem érzem magam „igazi” férfinak	0,52	0,79	0,80	0,64

2. ábra Az áldozatok negatív érzéseinek gyakorisága iskolai végzettségük szerint*

* A felsőfokú végzettségűek érzelmei gyakorisága szerint rendezve

14 Az érzelmek, érzések megfogalmazásai a párkapcsolatban betöltött szerepekre utalnak. Az adatfelvétel során azok esetében, akik nem párkapcsolati bántalmazásról számolnak be, az érzelmek megélése tekintetében a releváns viszonyra vonatkoztattuk a kérdéseket.

TANULMÁNYOK

A bántalmazás kiváltotta reakciókat, cselekvéseket firtató kérdéseinkre az áldozatok 83–94 százaléka válaszolt (10. táblázat). Az egyes alminták válasz-értékeinek átlagai alapján elmondható, hogy minden kategória legjellemzőbb reakciója a hallgatás, a bántalmazás végére irányuló passzív várakozás. Ha a megkérdezett anyja a bántalmazó, akkor ugyancsak jellemző reakció az engedelmesség, amely alaposan lecsökkenti a konfliktus eszkalációját. Amikor az apa, illetve a partner a bántalmazó, az áldozatok gyakran inkább elmennek a közelből, s az interakció hosszabb-rövidebb megszüntetését tekintik alkalmas eszköznek. Az egyes esettörténetek alapján elmondható, hogy ilyenkor a bántalmazottak még a gyermekeiket is hátrahagyják egy időre, akár olyan esetekben is, amikor bizonyos fokig maga a gyermek is áldozat. Úgy gondoljuk, hogy ebben első sorban nem a férfiak valamiféle sajátos életfelfogása játszik szerepet, sokkal inkább az a mítosz, hogy a „gyermeknek az anyja mellett van a helye”. Számukra a társadalom sem teremti meg a kiutat, hiszen addig, amíg számos helyen „anyaóvók” állnak a gyermekükkel együtt menekülő anyák rendelkezésére, alig találunk olyan intézményt, ahol gyermekes apák juthatnának lakhatáshoz, segítséghez.

10. táblázat Az áldozatok reakcióinak gyakorisága

	munkah. N < 33	anya N < 16	apa N < 14	partner N < 125
Engedelmeskedem neki, az a legjobb	1,23	1,40	1,0	1,10
Hallgatok, és kivárom, míg abbahagyja	1,38	1,40	1,50	1,34
Duzzogok, éreztetem vele, hogy rosszat tett	1,04	0,87	1,00	0,90
Elmegyek a közeléből, hogy ne is halljam	0,93	1,13	1,46	1,43
Keresem a lehetőséget, hogy kibéküljünk	0,85	1,15	0,70	1,21
Vitába szállok vele, nem hagyom magam	0,90	0,64	1,08	1,08
Elcsattanhat néhány pofon, akkor észhez tér	0,08	0,00	0,62	0,29
Dühömet tárgyakon vezetem le, beleütök a falba	0,27	0,46	0,91	0,51

A lehetséges reakciók között szerepeltettük a viszontbántás, viszontbántalmazás lehetőségét is („Elcsattanhat néhány pofon, akkor majd észhez tér”). Ez a verzió a lehetséges reakciók legalacsonyabb valószínűségével rendelkezik, akkor is jobbra a bántalmazó idős apákkal kapcsolatban említették meg az áldozatok – emlékezzünk, hogy éppen ez a bántalmazói kör volt az, amelyik, ha már bántalmaz, akkor a legnagyobb gyakorisággal teszi ezt, és a leghevesebb érzelmi reakciókat váltja ki. Bántalmazó partnerek esetében a viszontpofozkodás lehetősége minimális, néhányan azonban arról számolnak be, hogy ez gyakran előfordul náluk: csupán ezen esetekben találunk egyértelmű utalást arra, hogy kölcsönös bántalmazásról van szó (3. ábra). Alighanem gyakoribb az a forgatókönyv, amelyről az egyik, éveken át tartó megalázottságban élő adatközlő számolt be: „Két alkalommal bántalmaztam a feleségem. Egyik alkalommal a feleségem rontott nekem, és elveszítettem a fejem. Másik alkalommal nem bírtam az órákon át tartó sértegetést.”

3. ábra A viszontpofozkodás előfordulásának gyakorisága az egyes bántalmazotti kategóriákban

4. ábra Az áldozatok reakcióinak gyakorisága iskolai végzettségük szerint*

*A felsőfokú végzettségűek reakcióinak gyakorisága szerint rendezve

Az áldozattá vált férfiak iskolai végzettsége szerinti bontásban vizsgálva a reakciókat megfigyelhető, hogy az érvelés és vita, valamint a békülés lehetőségei keresésének gyakorisága egyenesen arányos a végzettséggel. Meglepő adatnak számít, hogy a fizikai reakciók – a feszültség tárgyakon való levezetése, valamint a bántalmazó megütése is ennek megfelelően alakul (4. ábra). A feszültség tárgyakon való levezetése azon-

ban nem minden esetben egyenértékű a töréssel-zúzással. Az esetleírások egyik adatközlője példaként említette, hogy *„amikor már nem bírtam tovább a [feleségem] őriöngését, elzárkóztam a szobába, és a párnába ordítottam, ahogy csak bírtam. Ez könnyebbséget okozott.”*

Az esetek nagy részében legalábbis időleges megoldást jelent az, ha a bántalmazott férfi kivárja a vihar végét. Arra a kérdésre, hogy hogyan szoktak megoldódni a bántalmazással együtt járó helyzetek, a teljes minta 22,3 százaléka válaszolta azt, hogy megvárja, amíg vége lesz. Egy adatközlő esetében így működik ez a hangsúlyos megoldás: *„Mindent felhánytorgat... Képes órákon át évekkel ezelőtti eseményeken, szavakon lovagolni. Csak akkor nem húzódik el és lesz belőle veszekedés, ha nem szólok egy árva szót sem. Egyébként kifulladásig képes veszekedni.”* Másutt: *„Ő még kb. egy óra hosszat mondja a sérelmeit, közben nem szólok vissza, mert akkor még dühösebb és tovább tart a veszekedése. Ha már mindent elmondott, magától megnyugszik. Korábban megöleltem, megsimogattam, és attól hamarabb lecsillapodott. Ma már képtelen vagyok ilyenkor a testi közeledésre, annyi szitkot szór rám... Másnap általában beszélünk a veszekedésről, de megoldásra sosem jutunk, mert újabb veszekedés kezdődik, és nekem már elegendő van.”*

A bántalmazottak további 9,9 százaléka elhagyja a terepet, 8,4 százaléka pedig eljut valamiféle megbeszélésig. *„Őt alkalommal elköltöztem, de pár nap után mindig visszamentem, mert hiányzanak [a gyerekek].”* Ezek a módszerek azonban nem hatékonyak, hiszen a bántalmazás nem „bekkelhető ki”, nem beszélhető meg, hiszen adandó alkalommal újra kezdődik a ciklus. Azt, hogy a bántalmazó helyzetek semmilyen módon nem oldódnak meg, csupán a válaszadók 8,9 százaléka fogalmazta meg, bár a választ megtagadók magas aránya (44,6 %) mögött is rejtőzhet valamiféle felismerés. *„A feleségemmel a veszekedések általában úgy fejeződnek be, hogy én kiszállok a buliból, vagyis elmegeyek a lakásból, vagy abból a helyiségből, ahol veszekszik.”*

A megkérdezettek jelentős része nem vár segítséget (11. táblázat) – ezt vagy megfogalmazza, vagy nem tudja, kitől várhatna segítséget, illetve egyszerűen nem válaszolt a kérdésre. Ennek okát részben abban kereshetjük, hogy úgy vélik, a kialakult helyzettel egyedül kell megbirkózniuk, esetleg a bántalmazóval közösen (12. táblázat) – ők azonban a mintán belül kisebbséget alkotnak, jelentős részük egyszerűen tanácstalan, annyi elképzelése sincs, amelyet válaszként leírhatott volna, vagy nem bízik a segítségben. A rokonoktól, barátoktól segítséget várók nagy aránya a resztoratív technikák alkalmazhatóságára irányítja a figyelmet; képzett facilitátor vezetésével olyan helyzet teremthető, melyben a bántalmazó technikák lelepleződnek, a bántalmazottak pedig támogatáshoz, erőforrásokhoz jutnak. Ezzel megszűnne az a helyzet, hogy az áldozat passzívan várja a családi, baráti segítséget, mely a bántalmazó izolációs technikái miatt valószínűleg elmarad.

Elgondolkodtató, hogy a bántalmazott férfiak bizalmát sem speciális szervezetek, sem a már meglévő szociális struktúrák nem vívták ki, holott a minta éppen olyan férfiak közül került ki, amelyek valamiféle segítő kapcsolatban állnak ezen szervezetek valamelyikével.

11. táblázat Kitől várnak segítséget az áldozatok?

	esetszám (fő)	%
nem vár senkitől	45	22,3
rokonoktól, barátoktól	15	7,4
orvos, pszichológus	6	3,0
családsegítő, gyermekjóléti	6	3,0
speciális szervezetektől	4	2,0
felettesétől, munkatársától	5	2,5
magától a bántalmazótól	2	1,0
nem tudja	10	5,0
nem válaszolt	109	54,0
<i>összesen</i>	202	100,0

12. táblázat Milyen segítséget várnak az áldozatok?

	esetszám (fő)	%
magának kell megoldania a helyzetet	16	7,9
együtt kell megoldaniuk, pl. párterápián	7	3,5
megbeszélhesse valakivel	4	2,0
el kell költöznie	2	1,0
valaki változtassa meg a bántalmazót	3	1,5
nem válaszolt	170	84,2
<i>összesen</i>	202	100,0

A bántalmazó kapcsolat forgatókönyve, a bántalmazás dinamikája, ciklikussága a bántalmazott férfiak esetében sem tér el attól a képtől, melyet a családon belüli erőszak egyéb területein már feltártak. A férfi, ha bántalmazott, éppen olyan kiszolgáltatott, mint a nő vagy a gyermek, és nem állítható, hogy a férfi kiszolgáltatottságát a bántalmazó minden esetben csupán a pszichikai terror eszközeivel éri el. A kiszolgáltatottság mellett szeretnénk hangsúlyozni a magárahagyottságot is, hiszen a bántalmazott férfit nem csupán a bántalmazottság lelki folyamatai gátolják abban, hogy felismerje a bántalmazást, vagy éppenséggel küzdjön ellene, hanem társadalmi szerepeiből eredően további belső és külső gátak akadályozzák meg ebben. Egy áldozattá vált férfi sokkal kisebb eséllyel fordulhat külső segítségért, illetőleg a szakemberek is kisebb eséllyel veszik komolyan a problémát. Az sem enyhít feltétlenül az áldozat magára hagyatottságán, ha a szakemberek komolyan veszik a problémáját, hiszen az észlelést, jelzést követően a reakció nagy valószínűséggel a szakmai tanácsstalanság lesz.

Összefoglaló

Magyarországon a családon belüli erőszak fogalmán többnyire a nők illetve a gyermekek bántalmazását értjük. Miközben a fogalom definíciója és értelmezése egyaránt vitatott a feminista és a gyermekvédelmi szemlélet képviselői között, a családi rendszer egyéb bántalmazottai – idősek, férfiak – kevés figyelmet kapnak. Tanulmányunkban a szemléleti vita felvázolása után a bántalmazott férfiak körében végzett kutatás eredményeiről számolunk be.

Adataink alapján amellet érvelünk, hogy nem tartható fenn az általános feltételezés, miszerint a bántalmazó nők fegyvere elsősorban a lelki, pszichikai erőszak, és nem jellemző rájuk a tettlegesség: párkapcsolaton belüli fizikai erőszakra a válaszadók egynegyede (tárgyakkal való dobálás), illetve egyharmada (verés, karmolás, harapás) számolt be (a két kategória sértettei között 90 százalékos az átfedés). Ezen túlmenően a magukat bántalmazottnak, elnyomottnak érző férfiak igen kis valószínűséggel „ütnek vissza”, azaz nem válnak maguk is bántalmazóvá, fizikai erőfőlényüket kihasználva. Az esetek többségében a partnerüket bántalmazó nők anyaként hasonló sémák szerint kontrollálják gyermekeiket, velük szemben is bántalmazóként lépnek fel – ugyanúgy, ahogyan a bántalmazó férfiak is.

Irodalom

- Bethlen A. (2003): Mint aki rajzszőgbe ült... *Esély* 2003/5: 107–116.
- Bonino, L., Szil P. (2006): Hétköznapi hímsovinizmus. *Habeas Corpus Munkacsoport*, Budapest.
- Csányi V. (2000): Az agresszió. In: Csányi V.: *Van ott valaki? – válogatott írások*. Typotex, Budapest. 122–139.
- Cseh-Szombathy L. (1985): *A házastársi konfliktusok szociológiája*. Gondolat, Budapest.
- Evans, P. (2004): *Szavakkal verve... Háttér Kiadó–NaNE Egyesület*, Budapest.
- Fromm, E. (2001): *A rombolás anatómiája*. Háttér Kiadó, Budapest.
- Herczog M. [szerk.] (2001): *Ne hagyjuk őket magukra! Megelőzhető az újszülött gyilkosság*. *Család Gyermek Ifjúság Könyvek*, Budapest.
- Herczog M. [szerk.] (2002): *A gyermekekkel szembeni szexuális visszaélésekről*. *Család Gyermek Ifjúság Könyvek*, Budapest.
- Herczog M., Kovács Zs. (2004): *A gyermekbántalmazás és elhanyagolás megelőzése, felismerése és kezelése – 1. sz. módszertani levél háziorvosok, házi-gyermekorvosok, védőnők, gyermekegészségügyi szakemberek részére*. OGYEI–MAVE, Budapest.
- Herman, J. L. (2003): *Trauma és gyógyulás*. Háttér Kiadó–Kávé Kiadó–NaNE Egyesület, Budapest.
- Kerezsi K. (1990): *A kiskorúak sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények viktimológiai megközelítése*. In: Gödöny J. (szerk.): *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok*. 27: 124–145.
- Kerezsi K. (1995): *A védtelen gyermek. Erőszak és elhanyagolás a családban*. KJK, Budapest.
- Kitzinger D. (2000): *A morális pánik elmélete*. *Replika* 40: 23–48.

- Krizsán A., Paantjens, M. és Lamoen, I. v. (2006): Családon belüli erőszak: kiről szól? Replika 56–57: 155–179.
- Morvai K. (1998): Terror a családban. A feleségbántalmazás és a jog. Kossuth, Budapest.
- NaNE (1999): Miért marad? A családon belüli erőszak: a feleség- és gyermekbántalmazás. Hogyan segítsünk? NANE Egyesület, Budapest.
- Papp K. [szerk.] (2005): Kézikönyv a gyermekjóléti szolgáltatást nyújtók számára a gyermekekkel szembeni rossz bánásmóddal kapcsolatos esetek ellátásához és kezeléséhez. Módszertani Gyermekjóléti Szolgálatok Országos Egyesülete, Budapest.
- Ranschburg J. (2006): Meghitt erőszak. Saxum, Budapest.
- Szász A. (2003): Néhány észrevétel Tamási Erzsébet: A családon belüli erőszakról... című cikkéhez. Esély 2003/4: 115–120.
- Szil P. (2005): Miért bántalmaz? Miért bántalmazhat? I. A családon belüli erőszak: a férfiak felelőssége. Habeas Corpus Munkacsoport, Budapest.
- Szöllősi G. (2000): Hogy fogalmunk legyen róla... A veszélyeztetettség fogalma az amerikai gyermekvédelemben. Esély 2000/4: 39–71.
- Szöllősi G. (2005): A családon belüli erőszak differenciáltsága (Különbségek a nevek, a felfogások és a helyzetek szintjén). In: Virág Gy. [szerk.]: Családi iszonyok. KJK–Kerszöv, Budapest. 65–86.
- Tamási E. (2003): A családon belüli erőszakról – csendesebb, szentségtörő módon. Esély 2003/3: 111–121.
- Tamási E. (2005): Bűnös áldozatok – A családon belüli erőszak férfi szereplői. BM Kiadó, Budapest.
- Tóth O. (1999): Erőszak a családban. TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok 12. Budapest.
- Tóth O. (2003): A családon belüli, partner elleni erőszak. Századvég, Budapest.
- Virág Gy. [szerk.] (2005): Családi iszonyok. KJK–Kerszöv, Budapest.